

РЕЦЕНЗІЯ

докторки економічних наук, професорки, професорки кафедри фінансових технологій та підприємництва Сумського державного університету

КУЗНЄЦОВОЇ АНЖЕЛИ ЯРОСЛАВІВНИ

на дисертаційну роботу ЖУЧЕНКО СВІТЛАНИ ВАСИЛІВНИ

«Фінансування соціального та доступного житла в контексті досягнення Цілей сталого розвитку» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа і страхування» (07 «Управління та адміністрування»)

1. Актуальність теми дослідження

Останні події світового масштабу, зокрема пандемія Covid-19, російсько-українська війна і пов'язані з цим міграційні процеси, призвели до зниження платоспроможності багатьох домогосподарств, зміни попиту-пропозиції на ринку нерухомості, зростання реальних індексів цін на житло і загострення потреби в соціальному і доступному житлі. У той же час своєчасність вирішення питання фінансування соціального і доступного житла обумовлена не лише надзвичайними ситуаціями, а й сучасними тенденціями суспільного розвитку – демографічною ситуацією, урбанізацією і перенаселеністю великих міст, високим рівнем мобільності населення, особливо молоді, низьким рівнем доходу на душу населення та незадовільним макроекономічним становищем у багатьох країнах, у яких населення перебуває за межею бідності, боротьба з якою є однією з Цілей сталого розвитку. При цьому житлові умови населення впливають не лише на добробут і якість життя, але й на стан його здоров'я, можливості праці і навчання, акумулювання людського та інтелектуального капіталу, інноваційний потенціал та економічне зростання держави.

Відтак фінансування соціального та доступного житла є важливою передумовою досягнення Цілей сталого розвитку. Ця проблематика обумовлює необхідність як теоретичних досліджень впливу та оцінювання ефективності інструментів фінансової політики, застосовуваних для покращення стану доступності житла, так і практичної розробки програм на рівні держави і громад, впровадження реформ у цій сфері з урахуванням позитивного вітчизняного та іноземного досвіду, недоліків і ризиків, перспективних можливостей і

потенційних ефектів. Це в підсумку підтверджує актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

2. Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами

Тематика дисертаційного дослідження узгоджується з Женевською хартією ООН про стале житло, схваленою Європейською економічною комісією ООН від 16.04.2015 р., Резолюцією «Доступне житло і системи соціального захисту для всіх для розв'язання проблеми бездомності», схваленою Комісією соціального розвитку ООН від 19.02.2020 р.; Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019), Положенням про порядок надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та самотнім молодим громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла (Постанова Кабінету Міністрів України від 29.05.2001 р. №584), Програмою доступного іпотечного кредитування «Оселя» (Постанова Кабінету Міністрів України від 2.08.2022 р. №856), Обласною комплексною програмою соціального захисту населення на 2022-2026 роки (рішення Сумської обласної ради від 22.12.2021 р.), Програмою молодіжного житлового кредитування Сумської міської територіальної громади на 2022-2024 роки (рішення Сумської міської ради від 09.08.2023 року № 3974-МР) та ін.

Наукові результати дисертаційної роботи відповідають пріоритетним напрямкам науково-дослідних робіт Сумського державного університету. Зокрема, до звіту за держбюджетною науково-дослідною роботою «Конвергенція економічних та освітніх трансформацій у цифровому суспільстві: моделювання впливу на регіональну та національну безпеку» (№ д/р 0121U109553) увійшли наукові положення, висновки і рекомендації щодо концепції інклюзії населення в умовах цифрового суспільства для досягнення Цілей сталого розвитку; за науково-дослідною роботою «Трансформація фінансової системи та стратегічні пріоритети її розвитку» (№ д/р 0121U114477) – пропозиції щодо поглиблення теоретичних основ фінансування соціального і доступного житла як одного з трансформаційних напрямків державної фінансової політики; за науково-дослідною роботою «Інноваційні драйвери зростання макроекономічної стабільності країни» (№ д/р 0121U114396) – підходи щодо оцінювання бюджетних витрат на житло в рамках соціального захисту та інших напрямів витрат держави як драйверу економічного зростання країни.

3. Ступінь обґрунтованості та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційній роботі, підтверджується всебічним аналізом 195 використаних у роботі джерел: наукових праць вітчизняних та іноземних вчених, аналітичних й інших інформаційних матеріалів. У дисертації використано офіційні статистичні дані, що оприлюднюються впливовими міжнародними організаціями: статистичним управлінням ЄС, Світовим банком, ОЕСР, відділом Цілей сталого розвитку Департаменту ООН з економічних і соціальних питань, Державною службою статистики України, і становили масив вхідних даних дослідження.

Високого ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в роботі, досягнуто завдяки комплексному послідовному дослідженню завдань, поставлених у роботі для досягнення визначеної мети. На кожному етапі дисертації аналізуються і підсумовуються одержані результати, узагальнюються висновки. За допомогою комплексу наукових методів і сучасного програмного забезпечення умовляються точні розрахунки, моделювання, перевірка якості і адекватності сформованих моделей тощо. Окрім традиційних методів наукового пізнання (аналіз, синтез, абстрагування і т.д.) здобувачкою застосовувалися статистичний, порівняльний, динамічний, аналітичний, бібліометричний, графічний, кластерний, кореляційний, регресійний, каузальний аналіз. Для підвищення ступеня обґрунтованості результатів використовувалися методи Пірсона, Спірмена, Арелано-Бонда, Уорда, Стерджеса, тести Грейнджера, Шапіро-Вілка, Саргана, динамічне моделювання, сплайнове моделювання та ін. Для розрахунків і візуалізації результатів застосовувалися інструменти VOSviewer, Google Trends, Books Ngram Viewer, Statgraphics Centurion та STATA.

4. Теоретичне і практичне значення результатів дисертаційної роботи

Теоретична цінність одержаних результатів дисертації полягає в поглибленні теоретико-методичних підходів до обґрунтування ролі та значення фінансування соціального і доступного житла загалом, а також його окремих інструментів для досягнення Цілей сталого розвитку, створенні базису для подальших наукових досліджень. Практична цінність пояснюється тим, що основні наукові положення доведені до рівня практичних рекомендацій і

методичних розробок, які можуть використовуватися стейкхолдерами: 1) органами державної влади – у процесі моніторингу ефективності та оновлення державних програм щодо фінансування соціального і доступного житла, планування і коригування видаткової частини державного бюджету, вдосконалення вітчизняної нормативної бази тощо; 2) органами місцевого самоврядування – протягом перегляду, модернізації та адаптації програм економічного і соціального розвитку на місцевому і регіональному рівнях, для обґрунтування напрямів фінансування соціального і доступного житла з місцевих бюджетів тощо; 3) суб'єктами бізнес-сектору – для обґрунтування та прийняття рішень щодо інвестування в доступне житло; 4) громадськими організаціями – для здійснення громадського контролю за виконанням програм фінансування доступного житла, громадських обговорень щодо запитів і потреб територіальної громади у соціальному / доступному житлі.

Практичне значення одержаних дослідницьких результатів також підтверджується довідками про впровадження у діяльність: 1) Сумської обласної державної адміністрації – результати обґрунтування впливу, пропозиції і рекомендації щодо ролі та місця фінансового забезпечення доступного житла у вирішенні актуальних соціально-економічних проблем регіону (довідка № 01-19/13993 від 28.11.2023 р.); 2) Сумської міської ради – результати оцінки впливу пільгового кредитування житла на економічне зростання та досягнення цілей сталого розвитку (довідка № 1725/0902-08 від 29.11.2023 р.); 3) Сумського обласного управління АТ «Державний Ощадний банк України» – результати моделювання і оцінки впливу іпотечного кредитування на економічне зростання країни.

У навчальному процесі в Сумському державному університеті були враховані результати дисертації, зокрема, під час оновлення навчально-методичного забезпечення й змісту навчальної дисципліни «Бюджетна система» за темами 1 «Бюджет і бюджетна політика держави», 6 «Система видатків бюджету» та 9 «Видатки бюджету на соціальний захист населення та соціальну сферу» (акт впровадження від 23.10.2023 р.).

5. Оцінка змісту дисертації та її завершеності в цілому

Дисертація Жученко С.В. є завершеною науковою працею обсягом 253 сторінки, у тому числі 171 сторінка основного тексту. Відповідно до нормативних вимог, що в повному обсязі були дотримані здобувачкою, структура роботи

включає такі елементи: анотація, вступ, дев'ять підрозділів, рівномірно об'єднаних у три розділи, висновки загальні і проміжні до кожного розділу, список використаних джерел із 195 найменувань, 6 додатків на 42 сторінках, у яких неведені необхідні вхідні дані для проведення дослідження, довідки про впровадження та список опублікованих дисертанткою наукових праць.

Перший розділ дисертаційного дослідження становить 39% основного тексту або 67 сторінок, присвячених аналізу наукових досліджень і сучасних трендів фінансування соціального і доступного житла в контексті сталого розвитку. У ньому розвинуто теоретичні основи фінансування соціального і доступного житла, виявлено спільні і відмінні риси між соціальним, доступним і державним житлом, обґрунтовано його значення, узагальнено основні інструменти фінансування соціального і доступного житла. У другому підрозділі проводиться бібліометричний аналіз наукового доробку з питань фінансування соціального і доступного житла. На ряду з визначенням домінуючих тенденцій міжгалузевих досліджень у межах чотирьох сформованих кластерів сфокусовано увагу на окремих Цілях сталого розвитку, у тісному зв'язку з якими досліджується фінансування соціального і доступного житла. У третьому підрозділі проаналізовано ключові тенденції фінансування соціального і доступного житла в контексті сталого розвитку на основі результатів комплексного міжкраїнного статистичного, графічного, динамічного, структурного, факторного і порівняльного аналізу. Аналітичний аналіз дозволив виявити тренди суспільного інтересу та популярності пошукових запитів про соціальне і доступне житло. За результатами, одержаними в межах завдань першого розділу дисертації, набули подальшого розвитку теоретичні засади визначення трендів розвитку теорії фінансування соціального і доступного житла в контексті сталого розвитку, було ідентифіковано та описано контекстуальні та еволюційні закономірності, здійснено кластеризацію міждисциплінарних досліджень, в межах яких розвивається сучасна теорія фінансування соціального і доступного житла в контексті забезпечення сталого розвитку та досягнення окремих його Цілей.

Другий розділ дисертації охоплює 26% основного тексту (44 сторінки) і націлений на дослідження фінансування соціального і доступного житла у забезпеченні зростання Індексу сталого розвитку та досягненні окремих його Цілей. Так, у першому підрозділі встановлено каузальні зв'язки між індикаторами фінансування соціального і доступного житла, Індексом сталого

розвитку й досягненням Цілей № 1, 3, 4, 8 та 10. У другому – виявлено розриви і вузлові точки в системі фінансування соціального і доступного житла для забезпечення зростання індексу сталого розвитку в цілому та досягнення Цілей № 1, 3, 4, 8 та 10. У третьому – здійснено кластеризацію країн ЄС за показниками фінансування соціального і доступного житла, Індексом сталого розвитку й індикаторами досягненням Цілей № 1, 3, 4, 8 та 10. В межах цього розділу здобувачкою удосконалено методичний інструментарій виявлення розривів і вузлових точок в системі фінансування соціального і доступного житла за допомогою застосування сплайнового моделювання, методологічний підхід до кластеризації країн ЄС з врахуванням комплексу показників та застосуванням методів Стерджеса та Уорда із дескриптивною характеристикою центроїдів, побудовою графіків агломерації та відстані агломерації, кластерної дендрограми, що дозволило згрупувати країни ЄС за цими характеристиками.

Третій розділ дисертаційного становить 25% основного тексту (42 сторінки), де розкривається запропонований вперше науково-методичний підхід до обґрунтування та специфікації впливу інструментів фінансового забезпечення соціального і доступного житла на досягнення окремих Цілей сталого розвитку. У першому підрозділі формалізовано вплив іпотечного кредитування та пільгової оренди житла на економічне зростання в контексті ЦСР8, у другому – оцінено вплив бюджетних витрат на житло в межах соціального захисту та житлового розвитку на економічне зростання, у третьому – формалізовано вплив іпотечного кредитування, пільгової оренди та бюджетних витрат на житло на рівень перенаселеності житла та резильєнтність населення до соціально-обумовлених хвороб в контексті ЦСР3.

У висновках дисертації узагальнено й систематизовано отримані здобувачкою результати, які у своїй сукупності підтверджують досягнення мети і виконання завдань дослідження, і відповідно завершеність дисертації.

6. Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій

не викликає сумнівів, оскільки вони є достатньо деталізованими, базуються на масиві достовірних статистичних даних, що висвітлені в додатках до роботи, проміжних і кінцевих розрахунках, якісній методології та інструментарію, системному і послідовному проведенні дослідження. На всі використовувані джерела містяться коректні посилання.

7. Новизна дослідження та одержаних результатів

Проведене на високому науковому рівні дослідження дозволило здобувачці вперше запропонувати науково-методичний підхід до обґрунтування та специфікації впливу інструментів фінансового забезпечення соціального і доступного житла на економічне зростання, що базується на кореляційно-регресійному аналізі, врахуванні часових лагів, побудові динамічних моделей оцінювання панельних даних Ареллано–Бонда та Ареллано–Бовера / Бланделла–Бонда, і перевірці тесту Саргана.

Під час виконання дисертаційної роботи було вдосконалено методичний інструментарій: 1) щодо виявлення розривів і вузлових точок в системі фінансування соціального і доступного житла за допомогою сплайнового моделювання, що дозволило визначити вузловий інтервал значень індикаторів фінансування соціального і доступного житла, за приналежності до якого вплив на забезпечення зростання Індексу сталого розвитку в цілому та досягнення Цілей № 1, 3, 4, 8 та 10 стає максимальним; 2) для кластеризації країн ЄС з врахуванням комплексу показників на основі методів Стерджеса та Уорда; 3) щодо формалізації впливу фінансування соціального і доступного житла на резильєнтність населення до соціально-обумовлених хвороб.

Крім того, набули подальшого розвитку: 1) теоретичні засади визначення трендів розвитку теорії фінансування соціального і доступного житла в контексті сталого розвитку на основі бібліометричного (VOSviewer v.1.6.16) і аналітичного (Google Trends та Books Ngram Viewer) аналізу; 2) методичний інструментарій встановлення каузальних зв'язків між індикаторами фінансування соціального і доступного житла, Індексом сталого розвитку й досягненням окремих його Цілей, базуючись на результатах VAR-моделювання та тесту причинності Грейнджера.

8. Повнота викладення матеріалів дисертації в опублікованих працях, персональний внесок здобувача

Основні наукові результати дисертаційного дослідження було опубліковано в 14 наукових працях обсягом 8,22 друк. арк., із яких особисто здобувачці належить 6,62 друк. арк., зокрема у 8 статтях у наукових фахових виданнях України, у т. ч. у 2 статтях, що індексуються базою даних Scopus і в 1 статті – Web of Science, 6 публікаціях у збірниках матеріалів міжнародних наукових конференцій.

9. Апробація одержаних результатів

Одержані наукові результати в повному обсязі розкриті в наукових працях авторки. Основні з них були апробовані та схвально оцінені на 6 міжнародних наукових конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції «Девелопмент нерухомості: інновації та трансформації» (м. Київ, Україна, 2021 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародні економічні відносини та сталий розвиток» (м. Суми, Україна, 2021 р.); International Scientific and Practical Conference «Imperatives of Economic Growth in Ukraine and in the EU in the Context of Sustainable Development» (Sumy, Ukraine, 2021); VI International European Conference on Social Sciences (Kyiv, Ukraine, 2021); IV International Science Conference SER «New Trends and Best Practices in Socioeconomic Research» (Montenegro, 2021) та IV International Asian Congress on Contemporary Sciences (Azerbaijan, 2021).

10. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

Під час перевірки дисертації Жученко С.В. на академічний плагіат було з'ясовано, що робота не порушує принципів академічної доброчесності, у ній містяться коректні посилання на всі використовувані джерела; навмисного спотворення тексту не виявлено.

11. Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації

Принципових недоліків щодо дисертації Жученко С.В., яка справляє в цілому позитивне враження й заслуговує схвальної оцінки, не виявлено. Проте слід звернути увагу на деякі зауваження:

1. У дисертації детально обґрунтовується взаємозв'язок, встановлюється причинність, і специфікується вплив різних інструментів фінансового забезпечення соціального і доступного житла як загалом на рівень сталого розвитку країни, так і на досягнення окремих Цілей сталого розвитку (розділи 2-3). У той же час дисертаційна робота значно виграла б при дослідженні й тих факторів, які чинять вплив безпосередньо на ці інструменти, впливають на їх ефективність.

2. Схвально оцінюючи одержані результати щодо розмежування інструментів фінансового забезпечення соціального і доступного житла з урахуванням пріоритетності їх застосування, виходячи з можливості досягнення максимального позитивного ефекту з найменшим часовим лагом в контексті досягнення Цілей сталого розвитку (розділ 3), слід зауважити, що дослідження було б ще ціннішим і перспективнішим у практичному аспекті, якби у ньому пропонувалися подальші кроки щодо розроблення державної програми чи надання пропозицій про внесення змін в існуючі програми з метою врахування

виявлених позитивних і негативних ефектів за кожним інструментом.

3. Вважаємо, що в роботі недостатньо уваги приділено аналізу вітчизняного досвіду фінансування соціального і доступного житла, минулим чи діючим програмам (розділ 1). Уважаємо, що моніторинг попиту на такі програми, більш конкретне виявлення недоліків їх практичної реалізації разом із здійснюваним статистичним аналізом за низкою показників і моделюванням на прикладі країн ЄС, посилює дисертацію.

Окрім цього, у процесі рецензування дисертації виникли запитання до здобувачки, відповіді на які хотілося б почути, зокрема:

1. За результатами підтвердження / спростування каузальних зв'язків між індикаторами фінансування соціального і доступного житла, Індексом сталого розвитку й досягненням Цілей № 1, 3, 4, 8 та 10 (с. 114) встановлено, що іпотека / житловий кредит та оренда за зниженою ціною / безкоштовно є причиною змін у показниках досягнення Цілей сталого розвитку в суттєво більшій кількості країн ЄС у порівнянні з бюджетними витратами на розвиток житлового фонду в межах витрат на житлово-комунальне господарство та благоустрій та з бюджетними витратами на житло в межах соціального захисту. При цьому останній інструмент характеризується найнижчим рівнем впливу, особливо щодо досягнення Цілі 8 «Гідна праця та економічне зростання». Чим це можна пояснити, окрім, власне, емпіричного підтвердження та здійснених розрахунків?

2. Для здійснення кластеризації країн ЄС за показниками фінансування соціального і доступного житла, Індексом сталого розвитку й індикаторами досягнення Цілей № 1, 3, 4, 8 та 10, авторкою вказано, що обрано метод Уорда (с. 130). Проте з подальшого опису методології кластерного аналізу за цим методом не є очевидним, чому було обрано саме цей метод, а не інший, альтернативний метод. Це потребує додаткового пояснення.

3. У матриці виявлення розривів і вузлів щодо впливу фінансування соціального і доступного житла на загальну оцінку Індексу сталого розвитку країни та досягнення ЦСР1, ЦСР3, ЦСР4, ЦСР8 і ЦСР10, сформованій в результаті сплайнового моделювання (с. 124), наведені не всі змінні (попередньо було вказано створення по п'ять нових змінних відповідно до методики побудови сплайнів), тому доречно уточнити, за яким принципом були відібрані результати для унаочнення в цій матриці.

Наведені вище зауваження носять дискусійний і рекомендаційний характер, і загалом не знижують науковий рівень і значущість одержаних результатів дисертаційної роботи.

12. Відповідність дисертації встановленим вимогам

Виконана в Сумському державному університеті дисертаційна робота Жученко Світлани Василівни на тему: «Фінансування соціального та доступного житла в контексті досягнення Цілей сталого розвитку» є самостійною, завершеною, цілісною науковою працею, що характеризується достатнім рівнем теоретичної і практичної цінності, і наукової новизни.

Тема дисертації Жученко С.В. відповідає спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування», якісні і кількісні вимоги відповідно до рівня наукової кваліфікації здобувача дотримано, з урахуванням вимог Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» № 44 від 12 січня 2022 року. Відповідно Жученко Світлана Василівна, авторка рецензованої дисертації, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (07 «Управління та адміністрування»).

РЕЦЕНЗЕНТКА:

докторка економічних наук,
професорка, професорка кафедри
фінансових технологій і підприємництва
Сумського державного університету

Анжела КУЗНЄЦОВА

